

DE KERK VAN HET DWARSGAT

HET LOKAAL VAN KARST JACOBS TROOST

©Albert Metselaar, 2015 albertmetselaar@home.nl

Als in 1865 de gemeenschap rond het Dwarsgat (nu Elim) onderling een school regelt in de schuur van Hendrik Roelofs Zwiggelaar, is de kerkelijke situatie al even schrijnend als die van het onderwijs. Wie Hervormd is, moet lopen naar het Hoekje in het Hollandsche Veld, wie Afgescheiden is (Gereformeerd) moet helemaal naar Hoogeveen, of doet ergens in de velden mee met huiskamerbijeenkomsten van de Gereformeerde kerk in wording. De kerk aan het Jan Wintersdijkje is er dan nog niet. In alle gevallen betekent dat: flinke afstanden lopen, en slechte wegen. Er zijn nogal wat mensen Hervormd, daar rond dat Dwarsgat. Je zou dan kunnen verwachten dat die Hervormde kerk zou kunnen proberen om te zien of er geen godsdienstleraar aangesteld zou kunnen worden, onder leiding van de gemeente van het Hoekje. Maar die Hervormde Gemeente is arm en heeft grote problemen met de predikant, die op zijn beurt weer grote problemen heeft met de fles en zijn gedrag. In die schijnbaar uitzichtloze situatie, met zijn ongewone problemen, waarin op kerkelijk gebied niets te verwachten lijkt, komt er een ongewone reactie: enkele verveners gaan een kerk stichten. Een noodkerk.

Het Van Leeuwenkerkje in Elim. Zo had het eruit kunnen zien, als het er nu nog was geweest.. Op de plaats waar het stond vinden we niets meer terug wat eraan herinnert. Het stond net ten zuiden van Dorpsstraat 57.

De hoek grond op de noordkant van de Brandligtswijk, op de oostkant van het Dwarsgat, stond rond 1830 op naam van schipper Roelof Troost en consorten. In 1839 volgde er een kadastrale scheiding. Eigenaar werd Roelof Troost. In 1854 volgde er een verkoop. De nieuwe eigenaren waren Jacob Troost en zijn zoon Karst Jacobs Troost, een broer en een neef van Roelof Troost. Jacob is overleden op 2 november 1854. Het duurde tot 1867 voor er een nieuwe scheiding van de grond in het kadaster werd opgenomen. Al die tijd was de grond dus van de erven Jacob Troost. Die erven steunden volop de pogingen om aan het Dwarsgat tot een legale school te komen. Onder de brief van 1867 van bewoners en grondeigenaren rond het Dwarsgat vinden we de namen van onder andere:

- Roelof Berends Bakker (1823-1890), bijker, landbouwer en vervener, wonend in het Hollandscheveld, getrouwd met Femmigje Troost.
- Jan Klaas Blanken (1834-1885), bakker in De Huizen, getrouwd met Geesje Troost.
- Karst Jacobs Troost (1819-1877), schipper, aan de Molendijk.
- Roelof Troost (1825-1876), bakker, winkelier, in het Hollandscheveld.
- Klaas Troost (1827-1888), vervener en winkelier in Hoogeveen.
- Jacob Troost (1832-?), schipper, wonend aan het Schut.
- Jan Troost (1841-1909), vervener, wonend in het Hollandscheveld.

Er waren meer erven, maar die zetten niet hun naam onder de steunbrief uit 1867. De genoemde personen waren allemaal zonen en schoonzonen van Jacob Troost (1790-1854) en Hilligje Karst Sempel (1793-1845). Aangezien al deze erfgenamen hun handtekening zetten onder de genoemde brief uit 1867 waarin het 'Lokaal van Karst Troost' naar voren werd geschoven om als school te dienen, mogen we ervan uit gaan dat deze mensen ook de initiatiefnemers waren tot dit lokaal. Omdat ze eigenaren waren van de ongedeelde grond, kon het initiatief niet buiten hen om zijn gegaan. Als het dan in 1867 tot scheiding van de grond komt, is het stuk op de hoek van de Brandligtswijk en het Dwarsgat eigendom van Karst Jacobs Troost en geeft het kadaster aan dat er dat jaar een kerk is gebouwd. Geen 'lokaal' waarin men later is gaan kerken, maar direct bedoeld als kerk. De oudste exact bekende vermelding van het kerkje is die in de notulen van de gemeenteraad van Hoogeveen, over de vergadering van 16 juli van dat jaar. Op 16 juli 1867 vroeg het raadslid J.J. Zwiers aandacht voor de jeugd van het Dwarsgat. Hij sprak daarbij over '*een woning, toebehorende aan K.J. Troost*'. Dit moet het kerkje zijn geweest. Karst Jacobs Troost.

Er was ook nog een hele directe aanleiding om tot kerkstichting over te gaan, en die zat in de hoek van de belasting. In 1867 werd voor het eerst hoofdelijke omslag ingevoerd, voor alle doop- en belijdende leden voor de Hervormde Kerk in Hollandscheveld. Wie lid was van de gemeente, ook al woonde hij zover weg dat hij of zij geen gebruik kon maken van de kerk op de kop van het Zuideropgaande, die moest meedoen in deze kerkelijke belasting. De bevolking van het Dwarsgat is vervolgens massaal afgescheiden van de Hervormde Gemeente, zo lezen we

in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 17 november 1868: *“Hoogeven, 13 november. In ’t naburige Hollandscheveld heeft de Hervormde Gemeente een aanmerkelijk verlies geleden, daar een groot aantal leden zich van de gemeente heeft afgescheiden en een eigen gemeente heeft opgericht, behorende tot de kerk ‘onder ’t kruis’, of een dergelijke. Dit moet, naar men zegt, een gevolg zijn van de in ’t vorige jaar voor ’t eerst geheven hoofdelijke omslag. ’t Is te vrezen, dat nog meer leden zich aan de gemeente zullen onttrekken, om zich bij genoemde nieuwe gemeente of bij de afgescheidenen aan te sluiten, indien de tegenwoordige abnormale toestand langer blijft voortduren. Het is waarlijk ook vreemd, zelfs onbegrijpelijk, dat men daar geheel en al in strijd met regel en wet kan handelen. We willen niet noemen, wat ons daaromtrent al ter oren gekomen is. ’t Ligt ook niet op onze weg. Gaarne laten we ’t onderzoek daarna aan ’t collegie van toezicht op de administratie der hervormde gemeenten in deze provincie over, en we geloven ook dat genoemd collegie te rechtvaardig en te billijk is, om niet aan de wensen van een grote meerderheid der leden ener gemeente te voldoen, niettegenstaande we vele klachten horen aanheffen over de werkloosheid van genoemd collegie.*

Veel leden weigeren de hoofdelijke omslag van ’t vorige jaar te geven. Waarom? Omdat ze niet weten, welke schulden daarvan betaald zullen worden, daar men de kerkvoogden verdenkt van uitgaven, die niet verantwoord worden en deze steeds onwillig (misschien ook wel te onkundig) zijn, om voldoende rekening en verantwoording te geven. Zij hebben dan ook sedert 1865 geen rekening en verantwoording gedaan en voor ’t lopende jaar geen begroting opgemaakt. Geld is er niet. Voorzanger, koster, noch organist ontvangen traktement, ’t kerkgebouw wordt niet onderhouden, ’t orgel is geheel ontstemd, schulden worden niet afbetaald, winkeliers weigeren op crediet olie voor de avondgodsdienstoefeningen te leveren enz. behoef ik wel te zeggen, dat alle weldenkenden reikhalzend naar een krachtdadige tussenkomst van ’t collegie van toezicht uitzien?”

Dat is geen lovend beeld, dat daar wordt geschetst van de Hervormde Gemeente van Hollandscheveld. Een crisis die een aparte beschrijving verdient. Hoe dan ook, het was samen met de daaruit voortvloeiende hoofdelijke omslag en de dreiging van gerechtelijk vorderen daarvan, voldoende reden voor mensen om zich ervan los te maken. Maar wat moest je dan? Op die vraag kwam een antwoord van Karst Jacobs Troost, en een groepje grondeigenaren: we bouwen een eigen kerkje. Dit kerkje is kadastraal aantoonbaar in 1867. Dit was het bouwjaar.

De laatste voorganger in het kerkje was Didericus van Leeuwen (1847-1917). Volgens een overlevering, in 1985 opgevangen uit de mond van Didericus van Leeuwens kleinzonen, was het kerkje aan het Dwarsgat een geschenk ‘van de baozen an de arbeiders’. Het was geen geschenk in de zin dat de eigendomsrechten werden overgedragen. Karst Jacobs Troost en zijn weduwe bleven de eigenaren tot 1893. Het geschenk bestond hieruit, dat ‘de baozen’ ervoor zorgden dat er een gebouwtje kwam te staan, dat ‘de arbeiders’ konden gebruiken voor

hun kerkdiensten. Als er over 'baozen' gesproken wordt, is het een meervoudsvorm. Ook dit geeft aan dat het niet alleen Karst Jacobs Troost was, van wie het geschenk kwam. Als we dit combineren met de kadastrale gegevens komen we erop uit dat de gebroeders Troost en hun zwagers gezamenlijk zorgden voor een kerkje. Dat dit gebouw op naam van Karst werd gezet, was een handige zet. Karst was de oudste broer, dat bracht verantwoordelijkheid mee. Karst woonde buiten het gebied van de Hervormde Gemeente van het Hollandsche Veld en zou in tegenstelling tot zijn broers Roelof en Jan, de veldelingen, door deze kerkstichting in zijn eigen kerkelijke gemeente geen moeilijkheden krijgen. Als we de kerkstichting zien in een bredere context, krijgen we de indruk dat dit een zet was waar ook de 'baozen', grootgrondbezitters en veeneigenaren, belang bij hadden. Het was een onderdeel van een politieke strijd tussen de eigenaren van de gronden rond het Dwarsgat en de eigenaren van gronden rondom het Oostopgaande bij Nieuwlande, de familie Bruins Slot en consorten. De kerk zou meer mensen interesseren in wonen in deze omgeving. Meer ontginningen. De grondprijzen zouden stijgen.

Er werd tevens ingespeeld op ontwikkelingen die al gaande waren. Er werden namelijk al godsdienstige bijeenkomsten bij het Dwarsgat gehouden, in particuliere woningen, door twee oefenaars van de Kruisgezinden. In een brief van 7 februari 1900 haalde Didericus van Leeuwen herinneringen op: *"Het is meer dan vijftig jaar geleden, lange tijd voor er een Gereformeerde Kerk te Hollandsche Veld bestond, dat het de Heere naar Zijn vrijmachtig welbehagen behaagde, in deze omgeving, tot dusverre een geestelijke wildernis, waar Sabbatschennis en andere zonden heersende waren, met Zijnen Geest te komen bewerken. Ofschoon niet bearbeid door de Hervormde of toenmalige Christelijke Afgescheiden Kerken van Hoogeveen, behaagde het Hem, Die alleen arbeiders in Zijnen wijngaard belieft uit te stoten, van uit Dedemsvaart twee eenvoudige mannen, veenarbeiders van beroep, te zenden, namelijk Hendrikus Meijering en Harm Elferink (= Welfing). Mannen die zelf door de Heere krachtadig bekeerd, nu door de liefde Christi gedrongen werden, om naar de mate der gaven hun geschonken, van Hem, Die hun leven geworden was, mochten getuigen. En niet te vergeefs! Zielen, tot nog toe in de macht van Satan, werden, door hun dienst, toegebracht tot de Gemeente, die zalig wordt. Eerst sprekende in een particuliere woning werd alras behoefte gevoeld aan een geschikt lokaal van te samen komst. Maar hoe daartoe te komen? De alhier wonende arbeidersgezinnen waren te arm om een gebouw te stichten; zij bezaten daartoe ook geen grond. En zie! De Heere bewerkte het hart van de vervener K.J. Troost en een gebouw verrees!"*

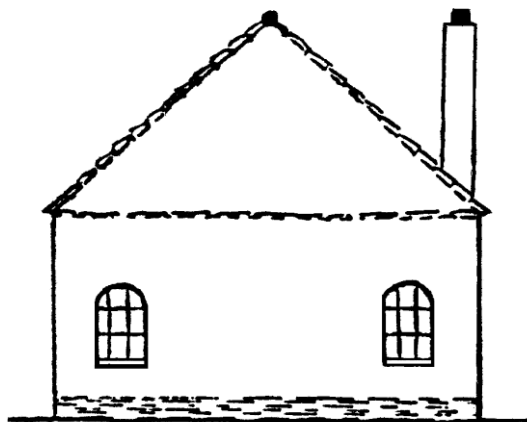
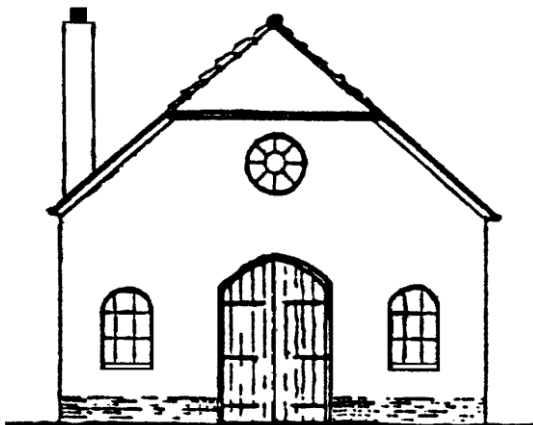
De eer werd gegeven aan Karst Jacobs Troost, die na de bouw van het kerkje als eigenaar fungeerde. De overlevering 'geschenk van de baozen aan de arbeiders' kunnen we echter ook zo uitleggen, dat de arbeiders zelf alles beheerden en zelf alle beheerskosten droegen. Het was in die zin 'hun' kerkje. Dat strookt ook met andere overleveringen. Hoe zag het kerkje aan het Dwarsgat eruit? Bouwtekeningen en foto's van het kerkje ontbreken. Er zijn wel aantekeningen uit 1920, toen het kerkje werd verbouwd tot een dubbele arbeiderswoning, door de Holland-

scheveldse aannemer Jan ten Kley (1884-1965). Deze aantekeningen waren nodig voor het verkrijgen van een vergunning voor de verbouwing. Aannemer en amateurhistoricus Lammert Wimmenhove heeft getracht op basis van deze aantekeningen de dubbele woning te reconstrueren en kon - aangezien de hoofdvormen gelijk waren gebleven - op basis daarvan een inschatting maken van het uiterlijk van het kerkje. De aantekeningen bleken echter misleidend te zijn, toen de eerste foto's van de dubbele woning bekend werden. Hoewel de foto's slecht zijn of nogal onduidelijk (ze tonen het pand op de achtergrond van familiekiekjes van de tegenover wonende familie Santing) geven ze voldoende informatie om enige zekerheid te krijgen over het uiterlijk van de dubbele woning. Een luchtfoto van de Royal Air Force van 22 maart 1945 toont het pand van boven, uiterst klein, maar geeft wel weer een mooi beeld van de omgeving. Wimmenhove's gegevens uit de aantekeningen van Jan ten Kley en de gegevens van de foto's werden verwerkt tot een nieuwe serie schetsen van het kerkje. Daarnaast waren er in de jaren '80 nog enkele ouderen, die als kind het kerkje hadden bezocht. Hun herinneringen werden meegenomen in de beeldvorming.

Het kerkje had zijmuren van 2,75 meter hoog, van binnen een open kap en een zaalruimte van 9 bij 5,3 meter. In het zaaltje stonden banken opgesteld, goed voor naar schatting 80-100 mensen. Op de vloer lagen rode en blauwe vloertegels, om en om gelegd, als velden van een dambord. Tegen de noordmuur stond een kachel, waar omheen tijdens zondagsschool en catechisaties in de koude de leerlingen zaten. De preekstoel van het kerkje was waarschijnlijk een eenvoudig laag podium, met daarop een houten opbouw, waarop de bijbel en te lezen teksten konden worden gelegd. Waarschijnlijk stonden aan weerszijden daarvan twee schuine banken, voor de kerkeraad en het latere kerkbestuur. Het gebouwtje stond oostwaarts gericht en had in de zuidgevel vier flinke ramen, waardoor de kerk op natuurlijke wijze verlicht werd. Het kerkje kon betreden worden door een dubbele deur op de westzijde. Eén van de foto's toont de westgevel en laat zien dat daar een brede opening was, die bij de verbouwing naar dubbele woning werd dichtgemetseld. Boven deze dubbele deur zal een venster hebben gezeten, bij de verbouwing van 1920 veranderd in een luik, om op de nieuw gelegde zolder te kunnen komen. Op het dak van het gebouwtje lagen pannen. Aannemelijk is dat op de noordkant van het gebouwtje een afdak of een schuurtje heeft gestaan voor de gestookte turf. Op de zuidkant, langs de wijk, tonen de foto's van rond de Tweede Wereldoorlog drie grote bomen, waarschijnlijk eiken. Ze zijn zo groot, dat ze van ver voor 1920 moeten zijn geweest, en ook al bij het kerkje hebben gestaan.

Het kerkje werd gebouwd in 1867. Het was in gebruik als kerk (1867-1917) en als school (1871-1877). Daarnaast werd het gebouw gebruikt voor vergaderingen van diverse organisaties. Het was in die dagen het enige vergaderlokaal in dit gebied. In 1920 werd het onherkenbaar verbouwd tot een dubbele woning.

Het kerkje.
Op zich was het geen bijzonder gebouw, dat kerkje aan het Dwarsgat van de Carstenswijk. Dergelijke vergaderlokaaltjes en kerkjes verzezen op meer plaatsen. Eigenlijk was het de meest simpele vorm, en de goedkoopste vorm, geheel gebouwd en gevormd volgens de inzichten van die dagen. Bijzonder was dat het er wás, en dat het veel heeft betekend voor de mensen die hier onderdak vonden. Doordat er vervolgens meer mensen een plek vonden rondom het Dwarsgat, rondom dit gebouw, kunnen we stellen dat het huidige Elim er dankzij dit gebouw is gekomen.

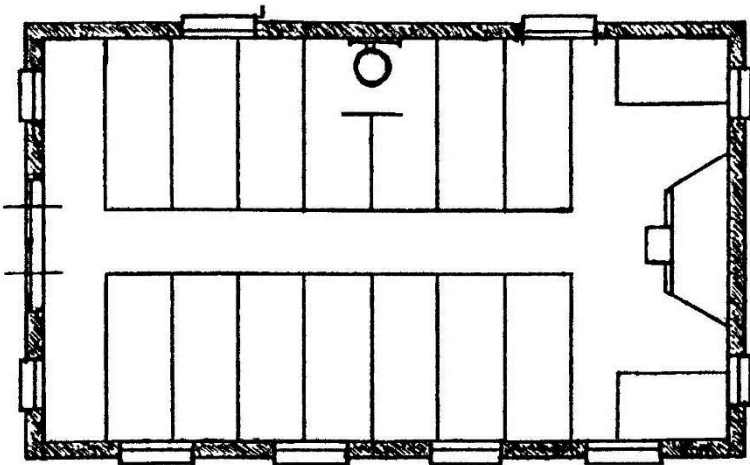
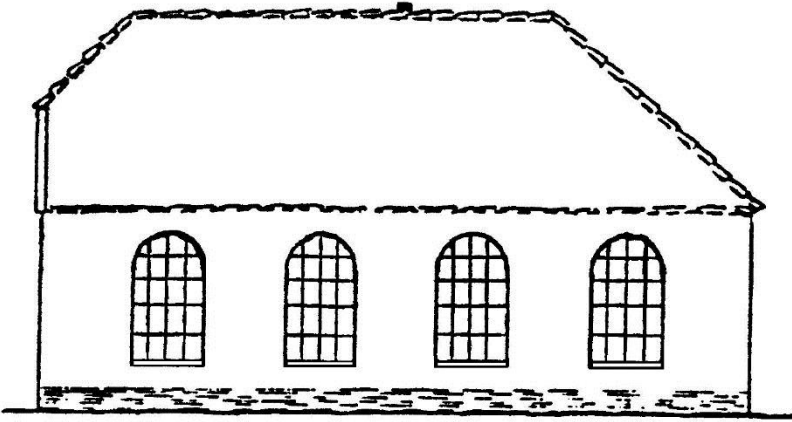
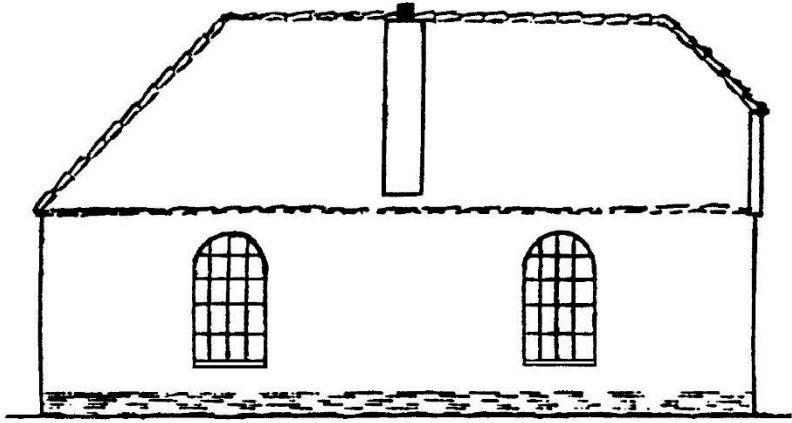

De westzijde (boven) en de oostzijde.

Onder de enige foto ervan. Het is een detail uit een familieportretje, waarbij de latere dubbele woning 'toevallig' op de achtergrond aanwezig was.

Volgende bladzijde:
Van boven naar beneden zien we de noordgevel, de zuidgevel en een plattegrond. De preekstoel stond op de oostkant, zoals gebruikelijk was.

GELOVIGEN ROND HET DWARSGAT 1863-1917

In de periode 1863-1917 was er een gemeenschap van Christenen rond het Dwarsgat in het Hollandsche Veld, in het latere Elim, die zoveel fasen heeft doorgemaakt, dat een overzicht gerechtvaardigd is. Voorop blijft staan dat het echter vooral een noodgemeente was van de Nederlandse Hervormde Kerk, die echter jarenlang door deze kerk verwaarloosd was.

- Najaar 1863 -24 augustus 1868: Voorpost van de Kruisgemeente van Avereest, deel van de Gereformeerde Kerk (voorheen 'onder het Kruis').
- 1867: De gemeente verhuist van een boerderij naar het eigen kerkje.
- 24 augustus 1868 - zomer 1869: Kruisgemeente in landelijk verband, deel van de Gereformeerde Kerk (voorheen 'onder het Kruis').
- Zomer 1869-7 mei 1871: Onafhankelijke/Vrije Kruisgemeente.
- 7 mei 1871-7 november 1877: Vrije/Onafhankelijke Nederlandse Hervormde Gemeente op Gereformeerde grondslag, met volledige bediening, onder leiding van ds. Marinus van Leeuwen.
- 7 november 1877-7 juni 1886: Vrije/Onafhankelijke Nederlandse Hervormde Gemeente op Gereformeerde Grondslag, zonder bediening der sacramenten.
- 7 juni 1886- oktober 1889: Vrije/Onafhankelijke Nederlandse Hervormde Gemeente op Gereformeerde Grondslag, o.l.v. oefenaar Albert Oost.
- 13 Oktober 1889-april 1890: Voorpost van de Christelijke Gereformeerde Gemeente van het Hollandsche Veld (Jan Wintersdijkje)
o.l.v. oefenaar Albert Oost.
- April 1890 - 1892: Voorpost van de Dolerenden uit Hoogeveen, Nederlands Gereformeerde Kerk, o.l.v. oefenaar Albert Oost.
- 1892 - 18 april 1893: Voorpost van de Gereformeerde Kerk B uit Hoogeveen, o.l.v. oefenaar Albert Oost, in nauwe samenwerking met andere oefenaars van de stations in de buitengebieden van de Gereformeerde Kerk B.
- 18 april 1893-11 augustus 1893: Voorpost van de Christelijke Gereformeerde Gemeente van het Hollandsche Veld (Jan Wintersdijkje)
o.l.v. oefenaar Albert Oost.
- 1893-1900: Vrije Gemeente op Gereformeerde Grondslag, bezocht door Ledeboerianen, (oud)Dolerenden, Hervormden en (oud)leden van de Gereformeerde Kerk van het Jan Wintersdijkje.
- 1900-1907: Vrije Ledeboeriaanse Gemeente.
- 1907-1917: Vrije Oud Gereformeerde Gemeente.
- 1917-1917: Voorpost van de Gereformeerde Kerken van Hollandscheveld (Jan Wintersdijkje) en Nieuwlande.
- 17 september 1917: Overlijden Didericus van Leeuwen, betrokken bij het bestuur en het beheer van het kerkje vanaf zeker 1877, eigenaar vanaf 1893 en gedurende een lange periode oefenaar ter plaatse. Einde Gemeente.
- 1917-1920: Leegstand van het kerkje. De gelovigen gingen voor het merendeel naar de in 1917 gebouwde huidige Hervormde kerk van Elim. Een klein deel sloot zich aan bij de Gereformeerde Kerk van Hollandscheveld.
- 1920: Verbouwing van het kerkje tot een dubbele arbeiderswoning.